

Сексуальна освіта в українських школах: чи є що покращувати?

CEDOS
аналітичний центр

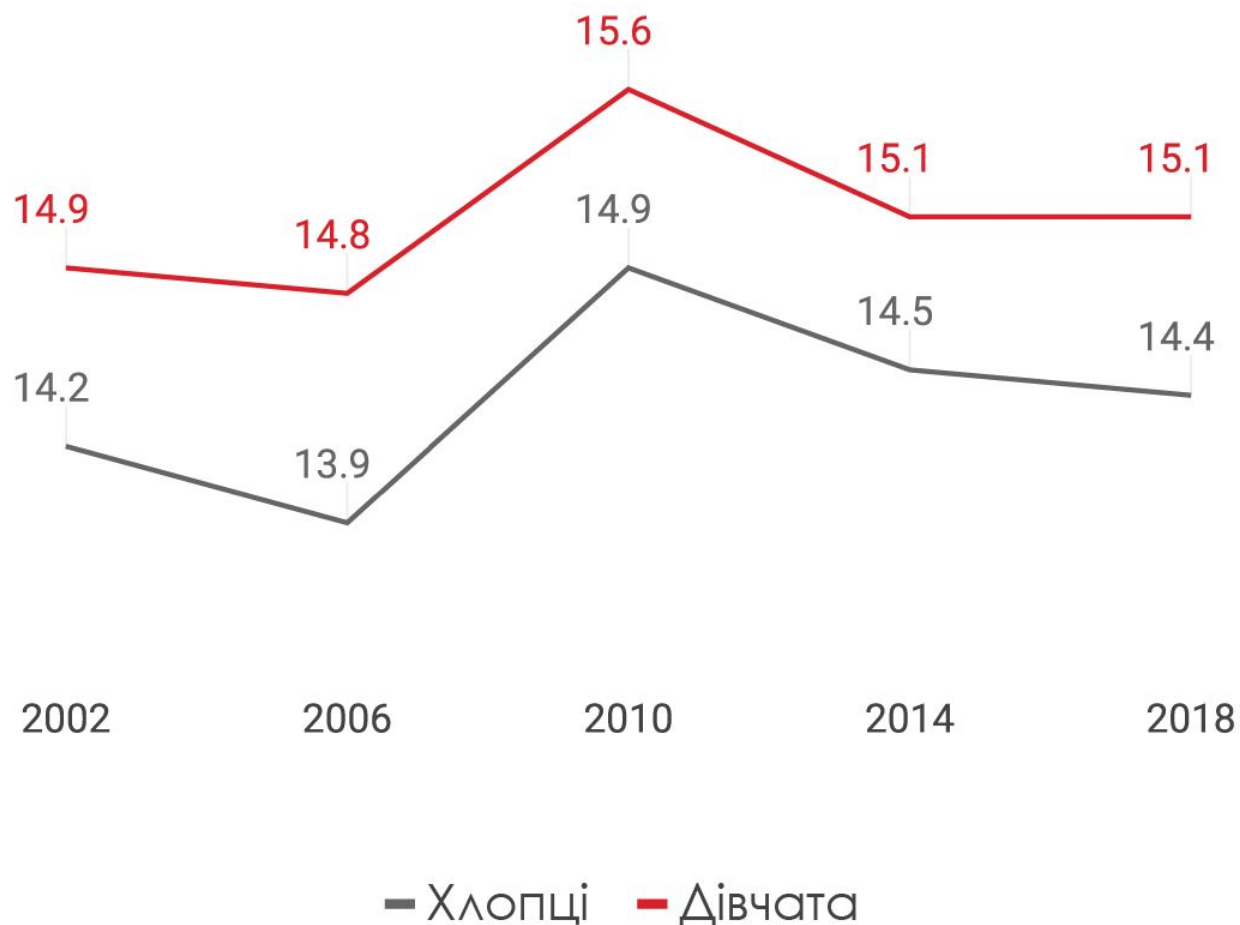
МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Швеція
Sverige

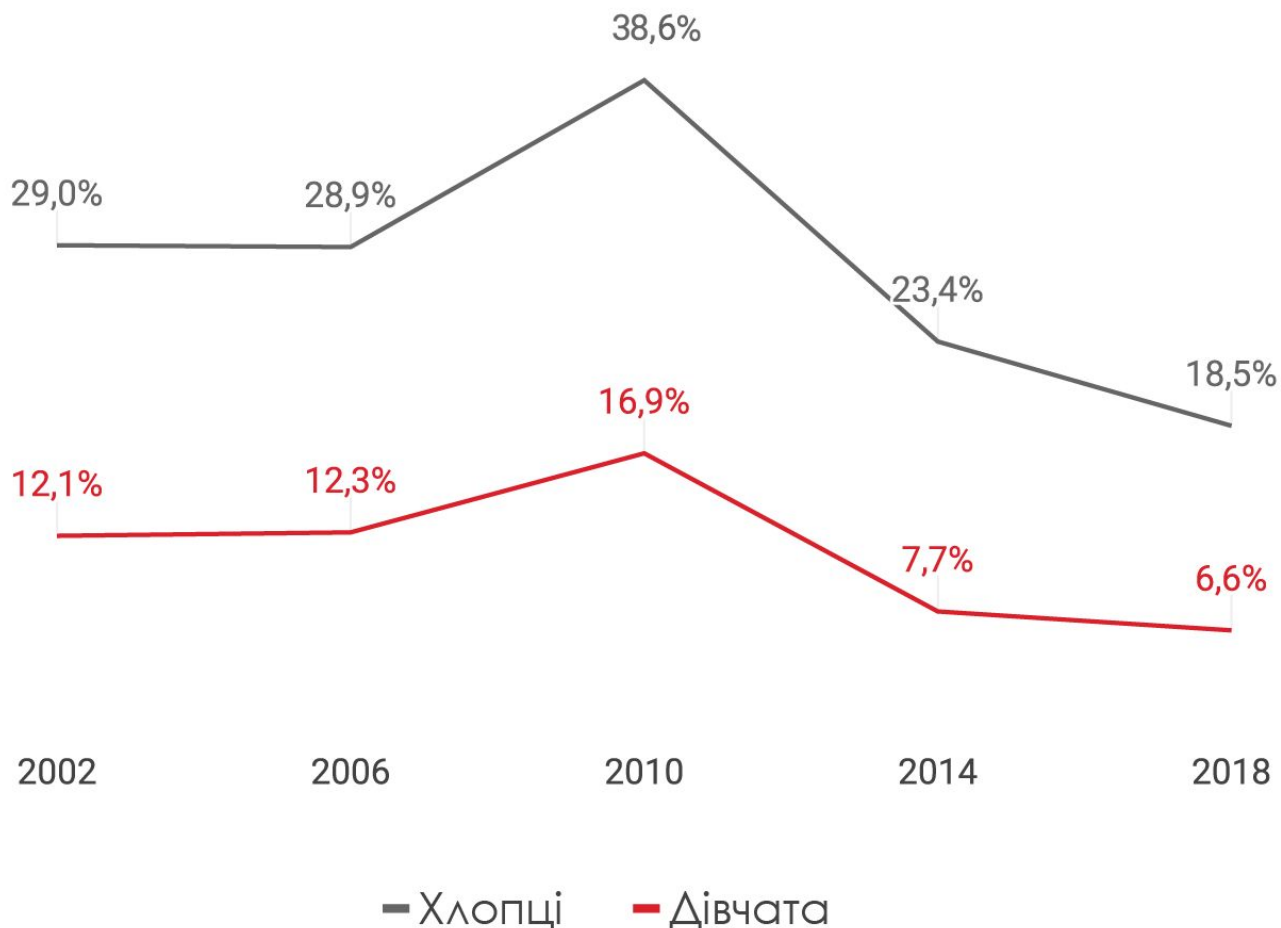
Чому сексосвіта потрібна в Україні?

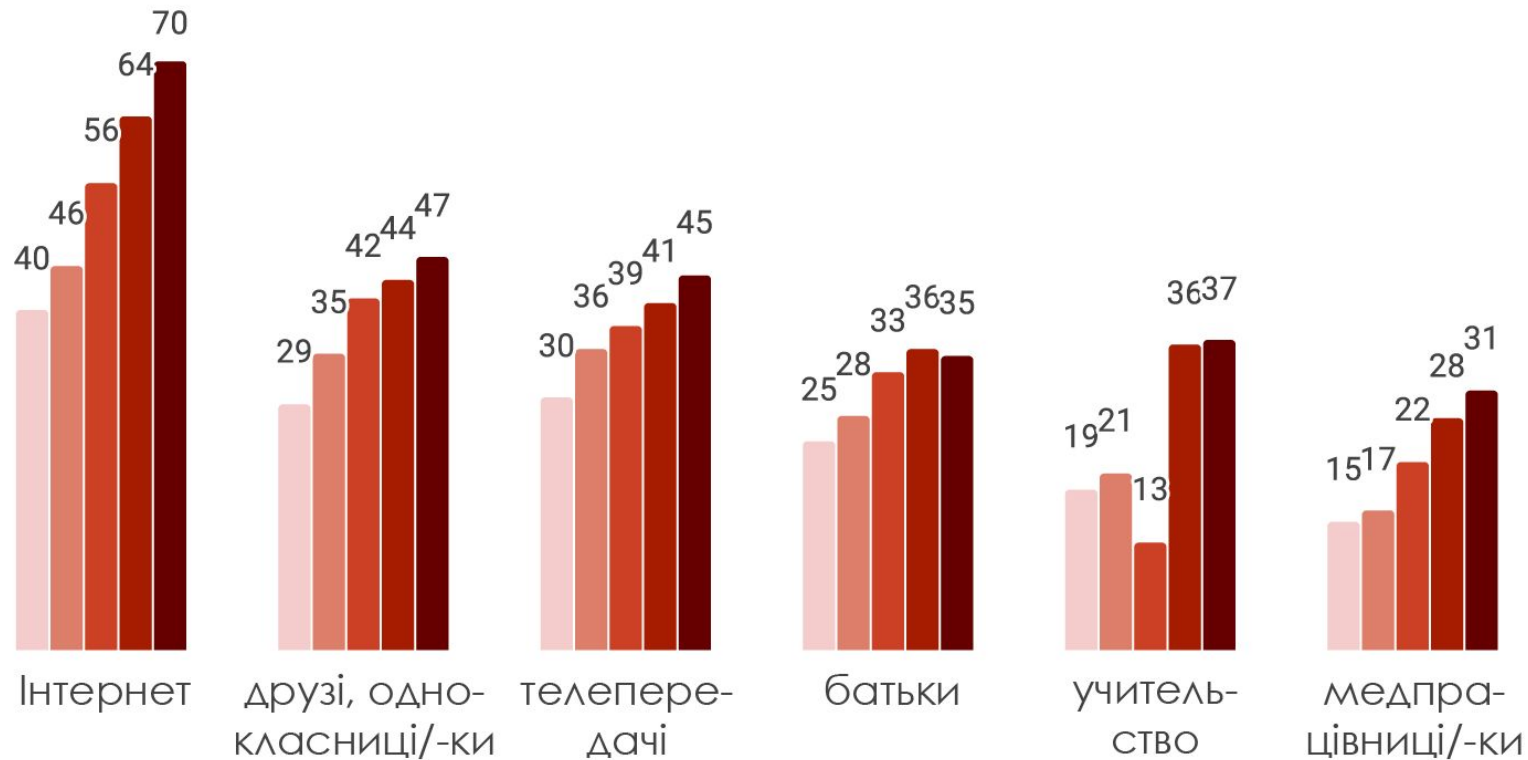
Середній вік першого статевого контакту респонденток/-ів

Частка учнівської молоді, яка повідомила, що має досвід статевих стосунків

Джерела, з яких респондентки/-ти отримують знання про статеві стосунки, %

■ 11 років ■ 12 років ■ 13 років ■ 14 років ■ 15 років

Комплексна сексуальна освіта -

“процес з викладання та вивчення про когнітивні, емоційні, фізичні та соціальні аспекти сексуальності.

Її метою є забезпечення дітей і підлітків знаннями, вміннями, навичками та установками, що дозволять їм підтримувати власне здоров'я, добробут та гідність, будувати шанобливі соціальні й сексуальні стосунки, розуміти вплив їхніх рішень на благополуччя власне й інших, а також розуміти й бути спроможними захистити власні права протягом життя”.

Моделі формальної сексуальної освіти

- Самостійний окремий шкільний предмет
- Факультативний курс
- Складова одного з предметів, таких як “Біологія” або “Основи здоров’я”
- Складова кількох предметів, наприклад, “Історія”, “Мистецтво”, “Мова”

Комплексна сексуальна освіта має бути:

- Науково обґрунтованою
- Поетапною та відповідною до віку
- Включеною в навчальну програму
- Основаною на правах людини та принципах гендерної рівності
- Не обмежуватися інформацією про дітонародження, ризику й захворювання

Оцінювання сексуальної освіти

- Оцінювання програми сексуальної освіти
- Оцінювання процесу впровадження сексуальної освіти
- Оцінювання результатів виконання програми сексуальної освіти

МЕТОДОЛОГІЯ

Мета

Визначити зміст сексуальної освіти в межах навчальних програм для ЗЗСО та досвід викладання цих тем вчительками й вчителями.

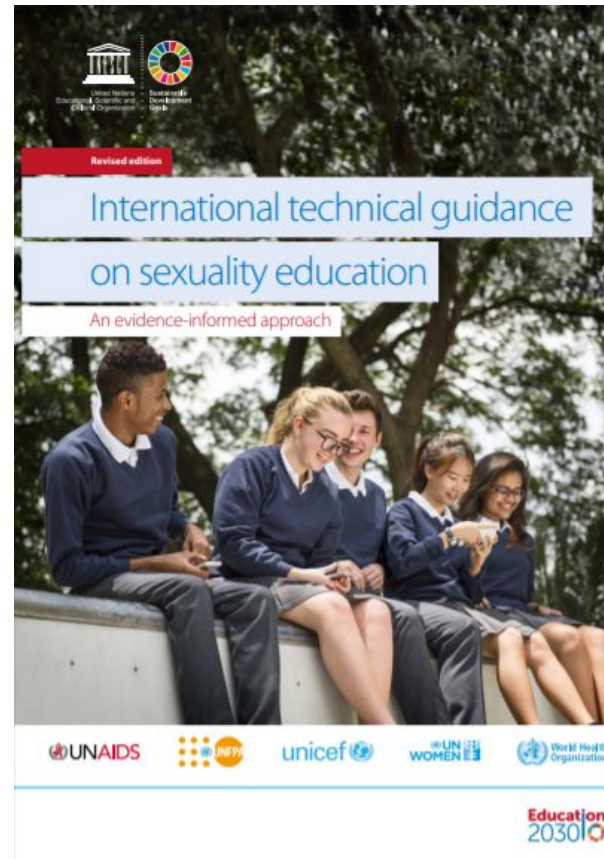

1. Визначення змісту сексуальної освіти: огляд навчальних програм для 5-11 класів

- Українська мова,
- Українська та Зарубіжна літератури,
- Історія України. Всесвітня історія,
- Іноземні мови,
- Правознавство,
- Громадянська освіта,
- Основи здоров'я,
- Математика,
- Фізика,
- Хімія,
- Географія,
- Біологія,
- Інформатика,
- Фізична культура,
- Фізика і Астрономія,
- Біологія і екологія,
- Захист Вітчизни

1. Визначення змісту сексуальної освіти: огляд навчальних програм для 5-11 класів

Рамка для опису змісту СО - Міжнародне технічне керівництво з сексуальної освіти

Тематичні блоки для програми СО:

1. Стосунки
2. Цінності, права, культура і сексуальність
3. Розуміння гендерних питань
4. Насильство й безпека
5. Навички, необхідні для безпеки й добробуту
6. Людське тіло і його розвиток
7. Сексуальність і людська поведінка
8. Сексуальне і репродуктивне здоров'я.

1. Визначення змісту сексуальної освіти: огляд навчальних програм для 5-11 класів

- Українська мова,
- Українська та Зарубіжна літератури,
- Історія України. Всесвітня історія,
- Іноземні мови,
- Правознавство,
- Громадянська освіта,
- Основи здоров'я,
- Математика,
- Фізика,
- Хімія,
- Географія,
- Біологія,
- Інформатика,
- Фізична культура,
- Фізика і Астрономія,
- Біологія і екологія,
- Захист Вітчизни

2. Глибинні інтерв'ю з вчительками й вчителями: опис вибірки

Предмети	Основи Здоров'я, Біологія
Педагогічний стаж	Від 3 до 43 років
Стать	20 жінок, 8 чоловіків
Місцевість, у якій знаходиться школа	12 - сільська, 16 - міська

Всього: 28 інтерв'ю

2. Глибинні інтерв'ю з вчительками й вчителями: блоки запитань

- розуміння поняття “сексуальна освіта” та тем, які мають до неї входити;
- підготовка до викладання тем сексуальної освіти;
- викладання тем сексуальної освіти в межах предметів “Біології” та “Основ здоров'я”, зокрема реакції учнівства на теми сексуальної освіти;
- ставлення до сексуальної освіти та її змісту в ЗЗСО.

Яким є зміст формальної сексуальної освіти?

Опис змісту відповідно до рамки Міжнародного технічного керівництва з питань сексуальної освіти (МТК) за тематичними блоками:

- стосунки
- насильство й безпека
- цінності, права, культура і сексуальність
- людське тіло і його розвиток
- сексуальне і репродуктивне здоров'я
- розуміння гендерних питань

Наші таблицки

<p>1. Теми, які пропонуються до вивчення в МТК</p>	<p>2. Предмети і класи української школи, які включають теми</p>	<p>3. Основна інформація з теми в українських навчальних програмах</p>	<p>4. Що не розкрито, за критеріями МТК</p>
--	--	--	---

1

Огляд навчальних програм

СТОСУНКИ

Теми, які пропонуютьс я до вивчення в МТК	Предмети і класи української школи, які включають теми	Основна інформація з теми в українських навчальних програмах	Що не розкрито, за критеріями МТК
Родина	<p>Основи здоров'я, 9 клас</p> <p>Громадянська освіта, 10 клас</p> <p>Правознавство, 9 клас</p> <p>Українська література, 6,7,8,10 клас</p> <p>Зарубіжна література 5, 7,8 клас</p>	<p>Сімейні цінності, роль сім'ї у житті людини, довірливі стосунки у родині</p> <p>Громадянська освіта: нуклеарна та розширена родини</p>	Різновиди сімей
Дружба, кохання та романтичні стосунки	<p>Основи здоров'я, 6, 7, 8 клас</p> <p>Українська література, 5-11 клас</p> <p>Зарубіжна література</p>	<p>Основи здоров'я: Про поняття дружби, відносини хлопчиків і дівчат</p> <p>Література: “краса глибокого почуття кохання”, “краса вірності в коханні”, “вічна проблема жіночого щастя”, “вічна жіночність”</p>	<p>Романтичні стосунки та кохання</p> <p>Сексуальні стосунки</p>

Теми, які пропонуються до вивчення в МТК	Предмети і класи української школи, які включають теми	Основна інформація з теми в українських навчальних програмах	Що не розкрито, за критеріями МТК
Толерантність, інклюзивність та повага	Громадянська освіта, 10 клас Основи здоров'я, 5 і 8 класи Українська література, 6 і 11 класи	Основи здоров'я: толерантне ставлення до людей, що живуть з ВІЛ; толерантне ставлення до поглядів інших; повага до дорослих та однолітків	Дискримінація та стигма за ознаками відмінностей (расових, етнічних, статі тощо)
Довгострокові зобов'язання та батьківство	Правознавство, 9 клас	Про правові засади шлюбу і батьківства	Довгострокові зобов'язання, батьківство

НАСИЛЬСТВО І БЕЗПЕКА

Теми, які пропонуються до вивчення в МТК	Предмети і класи української школи, які включають теми	Основна інформація з теми в українських навчальних програмах	Що не розкрито, за критеріями МТК
Насильство	Основи здоров'я, 6 і 8 класи	6 клас: загально про насильство 8 клас: сексуальне насильство, у підручниках подається у розділі “Віктимна поведінка”, де звинувачується жертва	Дитяче насильство, домашнє насильство, насильство між партнер_ками, сексуальний херасмент
Згода, приватність і фізична недоторканість	-	-	Недоторканість та приватність тіла Згода на секс
Безпечне використання інформаційно-комунікаційних технологій	Громадянська освіта, 10 клас Основи здоров'я 5 і 8 класи	Громадянська освіта: згадується секстинг і грумінг	Шкідливість сексуально відвертого контенту в Інтернеті

- *віктимні речі* — надто коротка спідничка, відкрите декольте, яскравий макіяж — можуть створити про вас хибне враження і спровокувати гвалтівника;
- *віктимні жести* — флірт, двозначні натяки, багатозначні погляди, торкання — можуть створити враження, що ви не проти інтимних стосунків;
- *віктимна поведінка* — їздити «автостопом», підтримувати розмову з малознайомими і нетверезими людьми, приймати запрошення прогулятися в парку або зайти до когось додому, коли там більше нікого немає, брати від незнайомих чи малознайомих людей гроші або подарунки.

ЦІННОСТІ, ПРАВА, КУЛЬТУРА І СЕКСУАЛЬНІСТЬ”

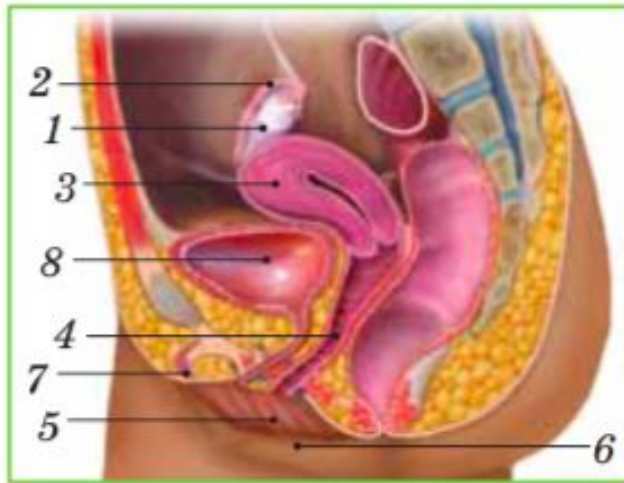

Теми, які пропонуються до вивчення в МТК	Предмети і класи української школи, які включають теми	Основна інформація з теми в українських навчальних програмах	Що не розкрито, за критеріями МТК
Цінності та сексуальність	-	-	Вплив цінностей на сексуальну поведінку
Права людини та сексуальність	Основи здоров'я, 5 клас Громадянська освіта, 10 клас	Поняття прав людини, прав дитини, національні та міжнародні засоби захисту прав людини	Сексуальні та репродуктивні права людини, їх порушення та їх захист
Культура, суспільство та сексуальність	-	-	Різноманітність соціальних і культурних практик та їх вплив на сексуальність людини

ТІЛО ЛЮДИНИ ТА ЙОГО РОЗВИТОК

<p>Теми, які пропонуються до вивчення в МТК</p>	<p>Предмети і класи української школи, які включають теми</p>	<p>Основна інформація з теми в українських навчальних програмах</p>	<p>Що не розкрито, за критеріями МТК</p>
<p>Сексуальна та репродуктивна анатомія і фізіологія</p>	<p>Біологія, 8 клас</p>	<p>Будова та функції репродуктивної системи</p>	<p>Допитливість щодо назв і функцій тіла людини є природною</p>
<p>Репродуктивність</p>	<p>Біологія, 8-11 класи</p>	<p>Суть запліднення, репродуктивна медицина</p>	<p>Значення еякуляції для запліднення Ознаки вагітності Період ймовірного настання вагітності</p>
<p>Статеве дозрівання</p>	<p>Біологія, 8 клас Основи здоров'я, 7-9 класи</p>	<p>Ознаки дозрівання та зрілості, особиста гігієна, менструальний цикл</p>	<p>Менструація не повинна стигматизуватися</p>
<p>Зображення тіла</p>	<p>Основи здоров'я, 8 клас</p>	<p>Вплив модних тенденцій на здоров'я і сприйняття краси</p>	<p>Позитивне ставлення до власного тіла Вплив сприйняття своєї зовнішності на самооцінку та поведінку</p>

Мал. 131. Схема будови органів жіночої статеві системи: 1 – яєчник; 2 – маткова труба; 3 – матка; 4 – піхва; 5 – малі соромітні губи; 6 – великі соромітні губи; 7 – клітор; 8 – сечовий міхур

трішні структури, клітор, що є органом чуття. Піхва — нижня частина репродуктивного шляху, виконує функцію родового каналу. Матка має грушоподібну форму і здатна розтягуватися. Вона призначена для виношування плода. Саме тут він знаходиться впродовж усього внутрішньоутробного розвитку, де має захист та забезпечується всіма поживними речовинами. Матко-

ну — виділення статевих гормонів (мал. 131). Але особливістю жіночої статеві системи є ще одна функція, вона забезпечує внутрішньоутробний розвиток плода.

До складу системи входять статеві залози — яєчники, статеві шляхи, завдяки яким відбувається рух та злиття статевих клітин та молочні залози.

Яєчники — це парні статеві залози, у яких утворюються яйцеклітини виробляються естрогени і прогестерон. До жіночих статевих органів належать малі та великі соромітні губи, які захищають вну-

Як відбувається процес запліднення? Ви вже знаєте, що початковим етапом індивідуального розвитку організму (онтогенезу) є запліднення – процес злиття ядер чоловічої та жіночої статевих клітин.

Сперматозоїди, потрапивши до піхви жінки, пересуваються до шийки матки. Приблизно через 30 хв вони досягають порожнини матки, а через 1,5 год потрапляють до маткових труб, де зустрічаються з яйцеклітиною. Сперматозоїд руйнує мембрану яйцеклітини за допомогою спеціальної речовини, яку виробляє акросома. Коли головка сперматозоїда потрапляє всередину яйцеклітини, її мембрана стає непроникною для інших сперматозоїдів.

ЗАПЛІДНЕННЯ – злиття чоловічої та жіночої статевих клітин з утворенням зиготи, яка дає початок новому організму. У людини – внутрішнє запліднення, за якого гамети зливаються всередині жіночого організму. Це дуже складний і залежний від багатьох чинників процес, у якому можна виокремити кілька періодів.

Внутрішнє осіменіння забезпечує потрапляння сперматозоонів безпосередньо в жіночий організм. У людини яйцеклітина зберігає здатність до запліднення упродовж 24 год після виходу з яєчників, сперматозоони дещо більше – близько 48 днів. Гамети здатні виділяти спеціальні речовини – *гамони*, що сприяють їхній зустрічі та взаємодії.

СЕКСУАЛЬНЕ І РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я

<p>Теми, які пропонуються до вивчення в МТК</p>	<p>Предмети і класи української школи, які включають теми</p>	<p>Основна інформація з теми в українських навчальних програмах</p>	<p>Що не розкрито, за критеріями МТК</p>
<p>Вагітність і запобігання вагітності</p>	<p>Біологія, 8-11 класи</p> <p>Основи здоров'я, 8 клас</p>	<p>Біологія: фізіологія вагітності, контрацепція, аборти, статева стриманість, утримання</p> <p>Основи здоров'я: вплив психоактивних речовин на репродуктивне здоров'я, наслідки ранніх статевих стосунків, підліткової вагітності</p>	<p>Контрацепція, зокрема її види і доступ до неї</p> <p>Доступ до кваліфікованої медичної допомоги у випадку ранньої вагітності</p> <p>Можливість усиновлення</p>

<p>Теми, які пропонуються до вивчення в МТК</p>	<p>Предмети і класи української школи, які включають теми</p>	<p>Основна інформація з теми в українських навчальних програмах</p>	<p>Що не розкрито, за критеріями МТК</p>
<p>Пов'язані з ВІЛ і СНІД стигматизація, турбота, лікування та підтримка</p>	<p>Основи здоров'я, 5-9 класи</p>	<p>Дискримінація і стигматизація людей, що живуть з ВІЛ</p> <p>Вінакшування ЛЖВ – це не “ми”, а “вони”</p>	<p>Методи терапії ВІЛ, зокрема антиретровірусна терапія</p> <p>Програми і групи підтримки ЛЖВ</p> <p>Право на стосунки, зокрема романтичні та сексуальні, і партнерства</p>
<p>Розуміння, розпізнавання і зменшення ризиків ІПСШ, включаючи ВІЛ</p>	<p>Біологія, 8, 11 класи</p> <p>Основи здоров'я, 5-9 класи</p>	<p>ІПСШ, ВІЛ/СНІД, репродуктивне здоров'я, контрацепція</p>	<p>Вплив гендерних ролей і культури на вибір стратегії захисту від ІПСШ</p> <p>Доступ до сервісів сексуального здоров'я (Клініки дружні до молоді)</p>

На індивідуальному рівні ризику ВІЛ-інфікування можна уникнути або суттєво зменшити його за допомогою простої формули: «Утримання, вірність, презерватив, стерильність».

Утримання — відсутність сексуальних контактів.

Вірність — взаємна вірність подружжя або неінфікованих сексуальних партнерів.

Презерватив — необхідність використання презервативів щоразу, коли є хоча б найменший сумнів щодо ВІЛ-статусу сексуального партнера.

Стерильність — уникання користування нестерильними медичними та косметичними інструментами, які колють або ріжуть.

Утримання — утримуватися від ранніх статевих стосунків.

Вірність — мати статеві стосунки з одним партнером.

Якщо серед ваших життєвих цінностей вірність, довіра, відповідальність, ви убезпечите здоров'я і життя.

Захищений статевий контакт — уникати потрапляння біологічної рідини іншої особи на шкіру і слизову оболонку, оцінювати ризики для здоров'я.

Стерильність — користуватися тільки одноразовими і стерилізованими медичними і косметичними інструментами, робити пірсинг і татуювання тільки одноразовими інструментами (голками) у спеціалізованих салонах, не торкатися гострих предметів, на яких може бути кров.

Отож, ВІЛ і наркотики тісно пов'язані між собою. Ін'єкційні наркотики — головний шлях поширення ВІЛ в Україні, і боротися з ними треба одночасно. Саме вживання наркотиків є причиною поширення ВІЛ. Епідеміологи користуються поняттям «групи ризику». Наприклад наркомани — група ризику зараження ВІЛ.

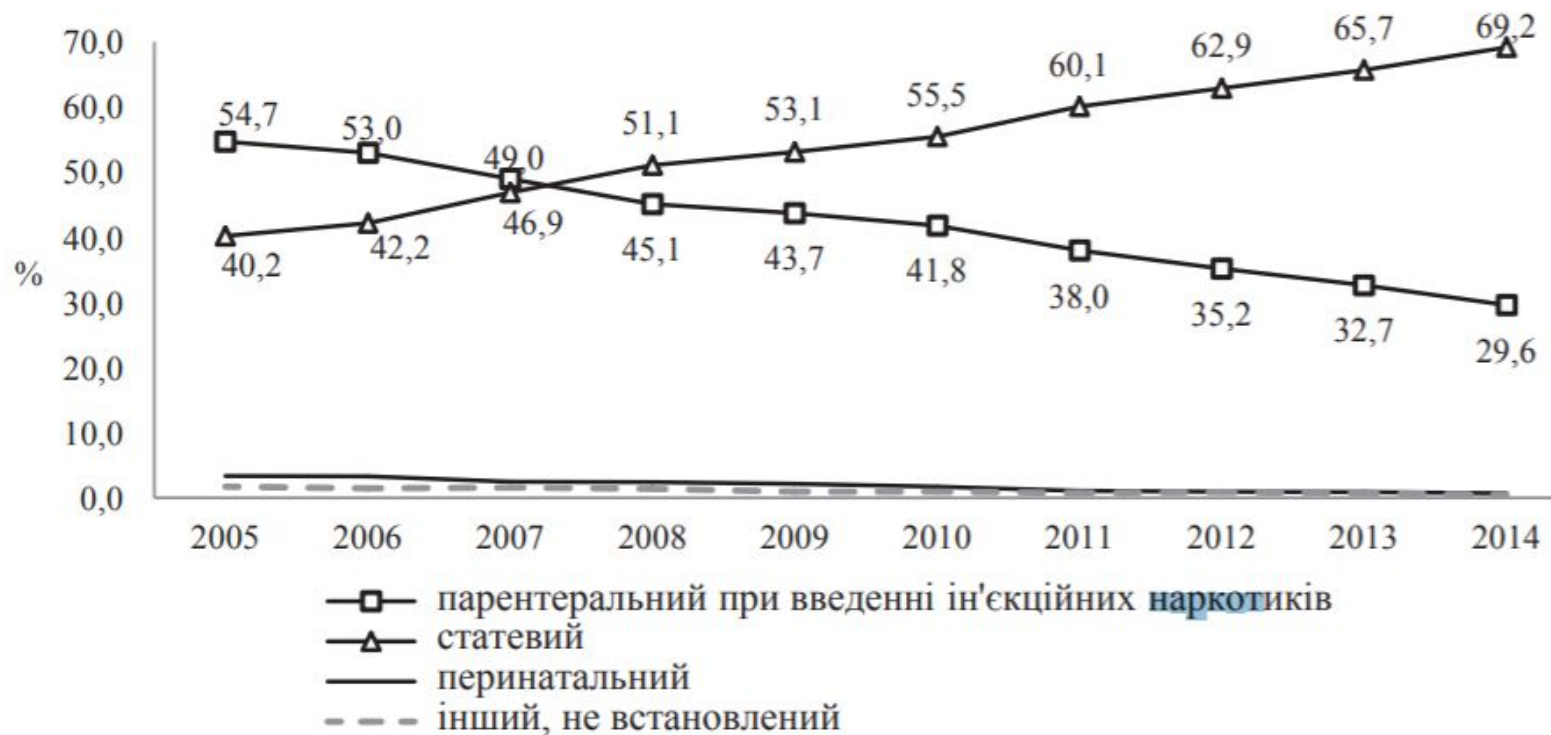

Рисунок 8. Структура шляхів передачі ВІЛ вперше зареєстрованих випадків ВІЛ-інфекції, з урахуванням рівнів передачі ВІЛ від матері до дитини, в Україні, % (без урахування даних АР Крим, м. Севастополь у 2014 р.)

РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРУ

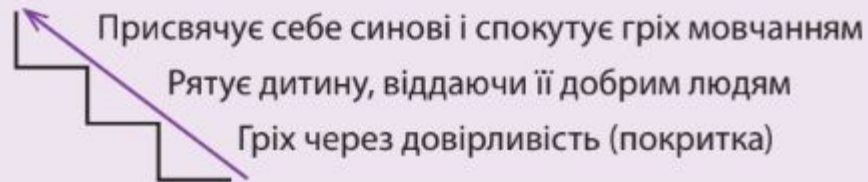

Теми, які пропонують ся до вивчення в МТК	Предмети і класи української школи, які включають теми	Основна інформація з теми в українських навчальних програмах	Що не розкрито, за критеріями МТК
Соціальна сконструйованість гендера та гендерних норм	Українська літ-ра, 9-10 класи Основи здоров'я, 8-9 класи (у деяких підручниках) Громадянська освіта, 10 клас (у підручниках)	Українська літ-ра: “образ жінки”, “вічна проблема жіночого щастя”, “вічна жіночість”, “материнство” Громадянська освіта, Основи здоров'я: гендерна рівність, стать/гендер, гендерні ролі, норми й стереотипи	Негативний вплив гендерних стереотипів на романтичні стосунки і людей ненормативних сексуальних орієнтацій і гендерних ідентичностей Гомофобія, трансфобія Право на самостійне визначення гендерної ідентичності Вплив гендерної нерівності на прийняття рішень про сексуальну поведінку
Гендерна рівність, стереотипи й упередження	Українська літ-ра, 9-10 класи Громадянська освіта, 10 клас		
Гендерно зумовлене насильство	Українська літ-ра, 9 клас	“Трагедія жінки-матері, боротьба за своє материнство, жорстокість народної моралі” у творах Т. Шевченка	Гендерно зумовлене насильство загалом

КАТЕРИНА

ГАННА

МАРІЯ

Українська література: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик, Н. С. Курінна, Л. Т. Шевчук. — Київ: Літера ЛТД, 2017. — С. 229.

2

Інтерв'ю з учительством

Ставлення вчительок і вчителів до сексуальної освіти в школі

Сексуальна освіта потрібна

“Саме поняття [сексуальної освіти] треба формувати. Причому воно повинно формуватися не стільки в школі, а спочатку цим повинні займатися батьки, а вже вчителі продовжувати це”

- **бо раніше не було**

“Це обов'язково треба. Тому що, раніше все ж в капусті перебували або лелека приносив”

- **сім'я цим не займається**

“Родини на 99% статевим вихованням не займаються”

Як проходять уроки з питань сексуальної освіти?

Реакція дітей більш емоційна; хлопці сміються, а дівчата сприймають серйозніше або соромляться:

“Частина аудиторії сприймає із посміхом. Частина, зокрема, дівчата, вони так чи інакше фізіологічно старші трошки, і вони сприймають більш зацікавлено”

“По великому рахунку, це бравада учнівська: “ми вже тут все знаємо, а коли будуть практичні заняття?” Це питання найбільш часто звучить. І саме просте питання – зовнішні статеві органи, у 80% виникає недоуміння. Їх толком ніхто не може назвати”

“До речі, коли я показувала в 9-му класі фільм ВВС про підлітків, і там була просто картинка, то кажуть – «Виключайте!». Вже їм було трохи соромно”

Необхідність занять окремо для дівчат і хлопців

“Дуже «стісняються» так, знаєте. Не ставлять питання.

Поки я сам не розкажу, наприклад, тема «Менструація», ця тема в програмі є, цілий урок навіть дається на це. Я кажу так, якщо хочете, хлопці, то ви сьогодні вільні, ми з дівчатами говоримо, а якщо можете, то мусите сидіти і слухати і не «посмішковуватися»”

Необхідність занять окремо для дівчат і хлопців

“...наприклад, провожу години спілкування я окремо в 7 класі з дівчатками і хлопчиками. Тому що хлопчики ж вони за рівнем розвитку відстають від дівчаток. Дуже багато вони [дівчата] вичитують в Інтернеті не зовсім того, що треба. І тому ми обов’язково з ними опрацьовували вже різні ситуаційні завдання. Наприклад, коли до вас підходить чоловік на вулиці, коли він робить непристойні жести, коли він пропонує вам пройтися з ними. Тобто це, я вважаю, це вже є закладки от цього статевого виховання, щоб дівчатка знали хоча б як себе поводити. Хоча воно більше стосується їхньої небезпеки”

Незручно розбирати теми може бути самим вчителям: у класі можуть знати більше за них

“І випадок був такий, що вони [2 сестри] закінчували дев’ятий клас, їм в білеті попало будова статевих органів... То вона на листочку все написала, але вона не могла розказати що вона написала. Навіть почала плакати... А у загальному то діти, принаймні, цього тепер не стидуються. Вони те питають відкрито і задають такі питання деколи так, що ти сама думаєш як зорієнтуватися у такій ситуації. Але нічого”

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Перегляд типових освітніх та навчальних програм та включення питань сексуальної освіти, зокрема відповідно до віку.
2. Поширення серед вчительства інформації про комплексну сексуальну освіту та допоміжні матеріали для викладання відповідних тем.
3. Продовжувати (розпочати) широку дискусію про те, що таке комплексна сексуальна освіта та якою вона має бути.
4. Створення Концепції формальної комплексної сексуальної освіти.
5. Запровадити регулярне оцінювання рівня знань школярства з питань сексуальної освіти.

ОБГОВОРЕННЯ

**Чи є все ж таки сексуальна освіта в школах
зараз?**

**Формальна та неформальна сексуальна
освіта: яким є ваш досвід роботи з нею?**

Які головні проблеми існують навколо сексуальної освіти?

Чи потрібно розвивати сексуальну освіту в школах?

ДОСЛІДЖУВАВ

в рамках TTDI

за підтримки

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Швеція
Sverige